

SANDIKTA BİTMEYEN SEÇİM:
17 KASIM 1963 İSTANBUL BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Özcan ÇÖLÜK*

ÖZET

Bu çalışma İstanbul'da belediye başkanının halk tarafından ilk defa doğrudan seçildiği 1963'teki seçimleri ele almaktadır. İsmet İnönü'nün başbakanlığındaki CHP – YTP -CKMP koalisyon hükümeti döneminde gerçekleştirilen bu seçimler, İstanbul'da belediye başkanının halk tarafından doğrudan seçildiği ilk seçimler olması ve seçimlerden birinci çıkan AP adayı yerine ikinci çıkan CHP adayının başkanlığa gelmesi bakımından önem arz eder. Çalışmada, 1960'lı yıllara kadar İstanbul belediye başkanlığının belirlenmesine ilişkin tarihsel süreçte dair bazı hatırlatmalar yapıldıktan sonra, 1963 seçimlerine katılan partilerin aday belirlemesi, vaatler ve seçim çalışmaları üzerinde durulmuş, devamında seçim sonuçları ve oy oranı itibarıyla ikinci sıradaki adayın başkan yapılmasına yol açan gelişmeler ve tartışmalar değerlendirilmiştir. Partilerin aday belirlemesi, vaatler, seçim çalışmaları ve seçim sonrası gelişmeler dönemin gazeteleri üzerinden izlenmiş, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri ana veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Belediye Başkanlığı, AP, CHP, 1963 Seçimleri, Nuri Eroğan, Haşim İşcan.

THE NON-ENDING ELECTION:
17 NOVEMBER 1963 ISTANBUL MUNICIPIAL ELECTION

ABSTRACT

This study deals with the elections in 1963, which was the first election in Istanbul where the mayor was directly elected by the people. These elections, which were held during the CHP - YTP - CKMP coalition government led by İsmet İnönü, are important in that they are the first elections in Istanbul in which the mayor is directly elected by the people, and that the CHP candidate who comes second comes to the presidency instead of the AP candidate who came first in the elections. In the study, after some reminders about the historical process of determining the Istanbul mayorship until the 1960s, the nomination of candidates, promises and election activities of the parties participating in the 1963 elections were emphasized, followed by the developments that led to the election of the second candidate in terms of election results and vote rate, and discussions were evaluated. The nomination of candidates, promises, election activities and post-election developments were followed through the newspapers of the period, and Milliyet and Cumhuriyet newspapers were used as the main data source.

Keywords: Istanbul Metropolitan Municipality AP, CHP, 1963 elections, Nuri Eroğan, Hasim İşcan

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, ocoluk2015@gmail.com ORCID NO: 0000 0001 8393 8253

Araştırma Makalesi

Sayfa numarası: 1515-1535

Makale Geliş Tarihi: 18.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 30.12.2021

Makale Yayın Tarihi: 31.12.2021

1. GİRİŞ

İstisnai bir düzenlemeye tabi tutulan İstanbul'da 1950'li yılların sonuna kadar vali aynı zamanda belediye başkanlığını görevini üstlenmiştir. 1954 yılında, başkanın belediye meclisi üyeleri tarafından seçilmesine yönelik bir düzenleme yapılmış, ancak belediye meclisi görevdeki valileri belediye başkanı seçmek suretiyle, bir süre daha iki makamın aynı şahısta birleşmesi uygulamasını fiilen devam ettirmiştir. Ancak 1950'li yılların sonunda belediye meclisi validen ayrı bir belediye başkanı seçmiştir.

Bu çalışma İstanbul'da belediye başkanının halk tarafından doğrudan seçildiği ilk seçim olan 1963'teki seçimleri ele almaktadır. Ekim 1961 seçimleri ardından İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan CHP – AP koalisyon hükümeti uzun ömürlü olamamış, 25 Haziran 1962 tarihinden itibaren yine İsmet İnönü'nün başbakanlığında CHP'nin Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile kurduğu koalisyon hükümeti Türkiye'yi yönetmeye başlamıştır. Çalışmaya konu 1963 yerel seçimleri bu koalisyon hükümeti döneminde yapılmıştır.

1963 seçimleri yalnızca İstanbul belediye başkanının ilk defa doğrudan halk tarafından seçilmesi bakımından değil, seçim sonrasındaki gelişmeler bakımından da önemlidir. Seçimde en yüksek oyu alan Adalet Partisi (AP) adayı, bulunduğu görevden süresinde istifa etmediği gerekçesiyle başkanlık koltuğuna oturamamış, onun yerine ikinci sıradaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adayı başkan olmuştur.

Çalışmada öncelikle İstanbul belediye başkanlığının belirlenmesine ilişkin tarihsel sürece dair bazı hatırlatmalar yapılacaktır. Ardından 1963 seçimlerine katılan partilerin aday belirlemesi ve bu adayların vaatleri ve seçim çalışmaları üzerinden durulacaktır. Devamında seçim sonuçları ayrı bir başlıkta değerlendirilecektir. Belediye başkanlığının, seçimden birinci çıkan aday yerine ikinci adaya verilmesine ilişkin gelişmeler bu başlık altında ele alınacaktır.

1.1. 1963 Seçimleri Öncesine İlişkin Bazı Hatırlatmalar

İstanbul'da ilk belediye teşkilatının kurulduğu 1854 yılından itibaren belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri padişah tarafından atama ile tayin edilmiştir (Ortaylı,1985:121-122). Cumhuriyet döneminde de belediye başkanı atama ile belirlenmeye devam etmiştir. 1930 yılında çıkarılan 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nda, belediye başkanının, belediye meclisi tarafından kendi içinden veya o bölgede ikamet eden ve seçilme yeterliliğine sahip kişiler arasından seçilmesi öngörülmüşken İstanbul ve Ankara için istisnai düzenlemeler getirilmiştir. Kanun, Ankara belediye başkanının eskiden olduğu gibi İçişleri Bakanlığınca belirlenmesini hüküm altına almıştır.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

İstanbul'da ise vali aynı zamanda İstanbul belediye başkanı sayılmış, İstanbul İl Genel Meclisi ile İstanbul Belediye Meclisi birleştirilerek Meclis-i Umumi kurulmuştur (Resmî Gazete:1930).

Söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra, 1930 yılında yapılan yerel seçimler, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimi olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin yanı sıra, Mustafa Kemal'in teşvikiyle kurulmuş bulunan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) seçimlere katılmıştır. SCF adayları, meclis üyelikleri için propaganda kampanyaları düzenlemiş, ücretli propagandacılar ve parti üyeleri seçim çalışması yürütmüşlerdir. Birinci partinin bütün üyelikleri kazandığı çoğunluk esasına göre yapılan seçimleri Cumhuriyet Halk Fırkası adayları kazanmışsa da oy kullanan 49.024 seçmenin 12.810'unun SCF'yi tercih etmesi, yeni kurulmuş muhalefet partisinin azımsanmayacak bir oy sayısına ulaştığını göstermektedir. Seçime iktidar partisi olmanın avantajıyla giren CHP'nin, birçok usulsüzlük yaptığı, seçimlere hile karıştırdığı ve seçmenlere baskı yaptığı iddia edilmiş, fakat bunlar iddianın ötesine geçmemiştir. Ülkenin diğer yerlerinde seçilmiş belediye meclis üyeleri belediye başkanını seçerken, İstanbul'da Kanun'daki istisnai düzenleme kapsamında vali, belediye başkanlığı görevini de üstlenmiştir. SCF aynı yıl içerisinde kendisini feshettiği ve başka bir parti sahneye çıkmadığı için, 1934, 1938 ve 1942'deki seçimlere sadece CHP'li adaylar katılmıştır. Bununla birlikte belediye meclisi üye sayısının iki katı kadar adayın seçime girmesi sağlanarak bir seçim rekabetinin oluşması hedeflenmiş, seçmenin seçim ve demokrasi bilincine ulaşması arzulanmıştır (Üste, 2006: 9-36).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de başlayan çok partili hayatın ilk seçim deneyimi 1946 yılında yaşanmıştır. 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve 1946 başında kurulan Demokrat Parti (DP), iktidardaki CHP'nin karşısına çıkmıştır. İktidar partisinin inisiyatifiyle 1946'da yapılması kararlaştırılan yerel seçimlere katılım hususu tartışma yaratmıştır. Muhalefet partileri seçim yasasının değişmesini, "açık oy gizli tasnif" yerine "gizli oy açık tasnif" usulünün benimsenmesini istemiş ve bunu seçime katılma şartı olarak öne sürmüşlerdir. İktidar partisi böyle bir değişiklik için adım atmamıştır. Buna karşılık DP, seçime katılmayacağını açıklamış, MKP ise önce seçimlere katılmayacağını ilan etmiş, ancak daha sonra kararını değiştirerek, katılacağını açıklamıştır. Seçim kampanyası sürecinde MKP, uçaktan bildiri atmak gibi renkli yollarla halka ulaşmaya çalışmıştır. MKP bu bildirimlerde birçok vaatte bulunmuş özellikle Üsküdar ile Sarayburnu arasında bir köprü yapılacağı vaadi dikkat çekmiştir. DP ise seçimi dikkatle takip etmiş ve seçime katılma oranının düşüklüğünü kendisinin başarısı olarak göreceğini açıklamıştır. Seçim çalışmalarına katılan MKP, seçim sabahı saat 11'de aldığı bir kararla seçimlerin adil yapılmadığını ileri sürmüş ve çıkan sonucu meşru saymayacaklarını ilan ederek seçimden çekildiklerini duyurmuştur. Seçimi CHP

ezici bir farkla kazanmasına rağmen seçime katılımın %50'nin altında kalması DP adına bir kazanım olarak görülmüştür (Kayış, 2008: 405-417).

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler, CHP'nin iktidarına son veren DP'yi iktidara taşıyarak ülkede yeni bir dönem başlatmıştır. DP iktidarı döneminde İstanbul belediye meclis üyeleri için yapılan 1950 ve muhalefet partilerinin katılmadığı 1955 seçimlerini DP'li adaylar kazanmıştır (Yılmaz, 2013: 82-84). 1955 Seçimlerinden evvel önemli bir değişiklik yapılmıştır. İstanbul'da belediye başkanlığının vali tarafından yürütülmesine ilişkin eleştiriler bu dönemde sonuç vermiş, muhalefette olduğu yıllarda bu yapıya açıkça karşı çıkan DP, muhalefette bulunan CHP'nin ısrarlarına dayanamayarak 1954 yılında "*İstanbul'un Birleşik İdaresinin Ayrılması Hakkında Kanun*" ile belediye ve il idaresinin birbirinden ayrılmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2013:43-45). Böylece meclis-i umumi yerine, il genel meclisi ve belediye meclisi yeniden oluşturulmuş, belediye başkanının belediye meclisi tarafından seçilmesi uygulamasına başlanmıştır. Bununla birlikte kanun, mevcut belediye başkanının 1 Mart 1955'e kadar görevde kalmasına izin vermiştir. Kanun, belediye sınırlarının çizmek bakımından da önemlidir. Belediye sınırları içinde kalan ilçe belediyelerinin, belediye ile bir bütün teşkil ettiği ve şubelere ayrıldığı hükmü gereğince, Fatih, Eminönü, Eyüp, Bakırköy, Beyoğlu, Şişli, Sarıyer, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy, Beykoz, Zeytinburnu ve Adalar ilçelerine İstanbul Belediye Başkanlığına bağlı şube müdürleri atanmıştır (Resmî Gazete:1954). 1963 yılında Gaziosmanpaşa'nın ilçe olmasıyla İstanbul Belediyesi'ne bağlı ilçe sayısı 14'e ulaşmıştır (Resmî Gazete,1963:4 Eylül).

Kanun çıktığı sırada görevde bulunan Fahrettin Kerim Gökay, öngörülen süreye kadar vali ve belediye başkanı olarak İstanbul'u yönetmeye devam etmiş, kanununun öngördüğü sürenin bitiminde toplanan belediye meclisi, ilk defa İstanbul Belediye Başkanını seçmiştir. Belediye meclisinin seçtiği kişi yine Fahrettin Kerim Gökay'dır. Bu durumda Gökay'ın üzerinde atanmış vali ve seçilmiş belediye başkanı olarak iki unvan birleşmiş ve bu durum 1957 yılına kadar devam etmiştir. 1957 yılından sonra iki unvan bu kez Mümtaz Tarhan'ın üzerinde birleşmiş, Tarhan'ın ardından göreve gelen Ethem Yetkiner, vali olarak görev yapmış, belediye başkanlığına ise Kemal Aygün seçilmiştir (Yılmaz,2013:47).

27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasıyla İstanbul'un idari yapısı bir kez daha değiştirilmiştir. General Refik Tulga darbe günü radyodan yayımlanan bir emirle vali ve belediye başkanı olarak görevlendirilmiş, görevlendirmenin ardından belediye meclisi feshedilerek yetkileri, üyeleri askerler tarafından belirlenen encümene devredilmiştir. 26 Şubat 1962 tarihinde Turan Ertuğ valilik unvanı olmaksızın belediye başkanı olarak vekâletle atanınca (Turan,2008: 101-102), söz

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

konusu uygulama kaldırılmış gibi görünse de bir müddet sonra İstanbul Valisi Niyazi Akı vekaletle belediye başkanlığı görevini üstlenmiştir. Niyazi Akı iki unvanı bir arada taşıyan son validir. Akı'nın ardından Kamuran Görgün (Milliyet,1962:1) ve daha sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğünde görev yapan Necdet Uğur İstanbul Belediye Başkanlığına tayin edilmiştir (Milliyet, 18 Şubat 1963:1).

1961 Anayasasının kabul edilmesi ardından, yönetimin yeniden sivillere geçişiyle birlikte belediyeler ve yerel seçimlerle ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa, yerel yönetimleri anayasal bir kurum olarak tanımlayarak tüzel kişiliklerinin bulunduğunu hükme bağlamış, yerel yönetimlerin kendilerine özgü gelir kaynakları sağlamasına imkân veren düzenlemelerin önünü açmıştır (Turan, 2008: 103). 27 Temmuz 1963'te Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 307 sayılı "*Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile, belediye başkanının; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre doğrudan halk tarafından seçilmesinin yolunu açmıştır. Aynı Kanun ek bir madde ile yerel seçimlerin 17 Kasım 1963 yılında yapılması kararlaştırılmıştır. Kanunun Ek 5. Maddesi ise seçim sonrasında yaşanacak tartışmaların belirleyicisi olması bakımından önem arz etmektedir. Bu madde, 25 Mayıs 1961 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu'nun 17. Maddesinin yerel seçimlerde aynen uygulanacağını hüküm altına almıştır (Resmî Gazete,1963:27 Temmuz). Atıfta bulunulan 25 Mayıs 1961 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu'nun 17. Maddesine göre memurlar; "*...genel ve ara seçimlerin başlangıcından iki ay önce, seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yenileme kararının ilânından başlayarak yedi gün içinde istifa etmedikçe, görevli buldukları seçim çevresinden adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler*"di (Resmî Gazete:1961).

2- İSTANBUL BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİM SÜRECİ

2.1. Belediye Başkan Adaylarının Belirlenmesi

1963 yılı yerel seçim takviminin açıklanmasıyla birlikte kamuoyunda İstanbul için tarafsız belediye başkanlığı seçeneği tartışması başlamış, gazetelerde konuya dair pek çok haber ve değerlendirme yer almıştır (Milliyet, 8 Ekim 1963:1; Tercüman, 16 Ekim 1963:1; Cumhuriyet, 16 Ekim 1963:1). Bu kapsamda öne çıkan isim ise mevcut belediye başkanı Necdet Uğur'du. Siyasi partiler arasında tarafsız belediye başkanlığı fikrinin öncüsü ise Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) idi. CKMP il binasında, Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), CHP ve CKMP il başkanlarının katıldığı toplantılar yapılmış, fakat bu toplantılar özellikle AP'nin takındığı olumsuz tutum nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. AP İl Başkanı Nuri Eroğan, ancak diğer partilerin AP'nin göstereceği aday üzerinde uzlaşması şartıyla tarafsız aday fikrini kabul edebileceklerini açıklamıştır (Milliyet,7 Ekim 1963:1). Şüphesiz Eroğan'ı böyle bir özgüvenle konuşuran, partisinin seçimi zaten

kazanacağına dair inancıydı. Bu durumda tarafsız aday seçeneği gündemden düşmüş, tarafsız aday olarak öne çıkan mevcut belediye başkanı Necdet Uğur bir süre daha bekledikten sonra, aday olmayacağını ilan etmek zorunda kalmıştır (Milliyet, 19 Ekim 1963:1).

Tarafsız belediye başkanlığı seçeneğinin geri plana düşmesiyle partilerin kendi adaylarını belirleme süreci başlamıştır. Seçimi kazanacağına kesin gözüyle bakan AP, adayını ön seçimle belirlemiştir. AP adaylığı için adı geçenlerden biri, ilerde AP’de genel başkanlık koltuğuna oturarak, Türk siyasetinde uzun yıllar ön safta yer alacak olan Süleyman Demirel’dir. Demirel, adaylık teklifini işlerinin yoğunluğu gerekçesiyle reddetmiştir (Turgut,1992:203-204). Adaylık için ayrıca eski İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar’ın yeğeni Sami Kırdar (Cumhuriyet,29 Eylül 1963:7) ile DP iktidarı döneminde İstanbul belediye başkanlığı görevinde bulunmuş Mümtaz Tarhan gündeme gelmiş, ilerleyen günlerde Tarhan’ın adı öne çıkmış ve adaylığı neredeyse kesinleşmiş gibi bir hava doğmuştur (Hürriyet, 7 Ekim 1963:1). Ancak Tarhan, adaylık için başvuruda bulunmamıştır (Milliyet, 8 Ekim 1963:7). Anlaşıldığı kadarıyla adaylık için partiden resmi teklif bekleyen Tarhan, böyle bir teklifin gelmemesi üzerine vazgeçmiş ve AP adaylığı için başvuruda bulunmayacağını açıklamıştır. Tarhan’ın açıklamasından bir gün sonra, AP il başkanı Nuri Eroğan adaylığını ilan etmiştir. Eroğan, Tarhan’a adaylık başvurusunda bulunması için teklifte bulduklarını fakat aday olmayacağını bildirmesinden sonra arkadaşlarının ısrarıyla kendi adaylığının gerçekleştiğini belirtmiştir (Son Havadis, 10 Ekim 1963:1-5). *Akis* dergisinin iddiasına göre, AP içinde Tarhan’ı destekleyen bir hizip vardı ve Tarhan’ın CKMP desteğinde bağımsız aday olması üzerine bu hizip Tarhan için çalışacaktı (*Akis*, 9 Kasım 1963:23). Gerçekten de Tarhan daha şanslı bir aday olarak görülüyor ve Eroğan’ın adaylığının diğer partilerin lehine olacağı düşünülüyordu.

Eroğan’ın ardından Sami Kırdar ve Mehmet Yorgancıoğlu da AP adaylıklarını açıklamıştır (Tercüman, 11 Ekim 1963:5). 13 Ekim 1963’te İstanbul Spor ve Sergi Sarayı’nda yapılan ön seçimi, Eroğan* büyük farkla kazanarak AP İstanbul belediye başkan adaylığı seçilmiştir (Tercüman, 14 Ekim 1963:1).

AP’de belediye başkanlığı için Süleyman Demirel’in adının geçmesi gibi CHP adaylığı için de sürpriz isimler gündeme gelmiştir. CHP, İstanbul’da kazanabilecek güçlü bir aday peşindeydi. Bunlardan biri Çalışma Bakanı Bülent Ecevit’ti. İleriki yıllarda İstanbul Belediye başkanı seçilecek olan Ahmet İsvan, CHP İstanbul ilçe başkanlarının yaptığı bir toplantıda Ecevit’in gündeme geldiğini,

* 1919 yılında İzmir’de doğan Eroğan, Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu’nu bitirmiş,1948 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştur. DP döneminde belediye meclis üyesi yapan Eroğan, Denizcilik Bankası’nda müşavir avukat olarak görev yapıyordu. Evli ve iki çocuk babasıydı (Hürriyet,20 Ekim 1963:7).

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

fakat onun parti içindeki yükselişinden rahatsız olanların bu adaylığı engellediği görülmüştür (İsvan, 2002:23-24). Sadi İrmak, İsmail Gürkan ve Orhan Eyüboğlu'nun da CHP adaylığı için isimleri geçmiştir. Bu üç isim arasında seçilme şansı en yüksek görünen Eyüboğlu'nun, halen milletvekili bulunması adaylığını engellemiş görünmektedir. Adaylığı, meclis içinde milletvekiline ihtiyacı duyan İnönü'nün engellemesine takılmıştır. Adı geçen diğer adayların başvuru yapmaması üzerine CHP'nin adayı Haşim İşcan* olarak belirlenmiştir (Milliyet, 10 Ekim 1963:1). Adaylığı açıklandıktan sonra AP yanlısı basın, özellikle de *Son Havadis* gazetesi, "koyu partizanın ta kendisi" ifadeleriyle İşcan'ın partizanlığını vurgulamış, valilik yaptığı yıllarda CHP'ye olan yakınlığını ön plana çıkaran haberler yapmıştır. Aynı gazete, İşcan'ın Bursa Valisi iken 1946 yılındaki seçimlerde CHP lehine baskı ve usulsüzlük yaptığı iddialarını da dile getirmiştir (Son Havadis, 1 Kasım 1963:3).

YTP, belediye başkan adayı olarak, kamuoyunda "Menderes'in avukatı" olarak bilinen Burhan Apaydın'ı belirlemiştir. Apaydın, 1924 yılında İstanbul'da doğmuş, İstanbul Hukuk Fakültesini bitirerek avukat olmuştur. Yassıada yargılamaları sırasında Menderes'in avukatlığını yaparken iki kez tutuklanmıştı. AP'nin kuruluşuna katılan ve bu partiden Ankara milletvekili seçilen Apaydın'ın adı AP genel başkanlığı için geçmiş, ancak AP Genel Başkan'ı Ragıp Gümüşpala ile yaşadığı tartışmanın ardından partisinden istifa ederek YTP'ye geçmişti (Yurdakul, Erdiç: 2012). Apaydın, genç bir politikacı olarak sağın liderliğine oynayan isimlerden biriydi.

Apaydın'ın adaylığı AP'de tepkiyle karşılanmıştır. Kazanamayacağını bildiği halde seçime girdiği ileri sürülen Apaydın'ın bu hareketiyle CHP'ye seçim kazandırmak amacıyla olduğu iddia edilmiş, CHP seçmeninin asla başka bir partinin adayına oy vermediğini, Apaydın'ın ise AP oylarını bölmek için CHP tarafından adaylığa yönlendirildiği savunulmuştur (Son Havadis, 11 Kasım 1963:2).

Tarafsız aday konusunda yaptığı çalışmalardan bir netice alamayan CKMP, kendi içinden bir aday çıkarmak yerine bağımsız bir adayı destekleme kararı almıştır. Önce, belediye başkan yardımcısı iken başkanlık yarışına giren Kadri İlkay'a desteğini belirtmiş, ancak birkaç gün sonra Mümtaz Tarhan'ın* bağımsız adaylığını açıklamasıyla tutumunu farklılaştırmıştır. Kadri İlkay'ın belediye başkanlığı görevinden istifa etmesi gerektiği halde buna yanaşmamasını gerekçe gösteren CKMP,

* Haşim İşcan, 1900 yılında doğmuş, Mülkiye'den mezun olduktan sonra birçok ilin valiliğini yapmıştı (Hürriyet, 21 Ekim 1963:7). Antalya Valiliği sırasında Cumhurbaşkanı İnönü'nün ziyaretiyle yıldızı parlamış, "hiçbir güçlükten yılmayan icraatçı kişiliği" basının ve İnönü'nün dikkatini çekmişti (İnönü, 1998:110). Adaylık için başvuru yaptığı sırada Koç Ticaret Şirketi'nde müdür ve müşavir olarak çalışmaktaydı (Cumhuriyet, 4 Kasım 1963:1).

* 1907'de İstanbul'da dünyaya gelen Tarhan, 1931'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, bürokraside aldığı çeşitli görevlerin ardından DP döneminde Ankara milletvekilliği ve 1957'de de İstanbul Valiliği ve belediye başkanlığı yapmıştı. Aday olduğu dönemde öğretmenlik ve avukatlık yapan Tarhan ayrıca kendi kurduğu Tarhan Koleji'nin yöneticiliğini yapmaktaydı (Hürriyet, 19 Ekim 1963:7).

Mümtaz Tarhan'a desteğini açıklamıştır. Aynı gün Kadri İlkey adaylıktan çekilmiştir (Son Havadis, 19 Ekim 1963:5).

AP oylarını bölmek suçlaması Apaydın gibi Tarhan'a da yöneltilmiştir. Bizzat AP içinde, adaylığın onun hakkı olduğunu, yapılan haksızlıktan dolayı adaylığının gerçekleşmediğini düşünen birçok partili dahi, Tarhan'ın CKMP destekli bağımsız adaylığının AP oylarını bölmekten başka bir işe yaramayacağını ifade etmekten kaçınmamıştır. Tarhan ise AP oylarını bölmek gibi bir niyetle aday olmadığını İstanbul'a hizmet etmek için böyle bir yola girdiğini söyleyerek kendisini savunmuştur (Milliyet,22 Ekim 1963:1-7).

Millet Partisi (MP)'nin adayı ise emekli General Sadık Aldoğan'dı. Mevcut adayların en yaşlısı olan Aldoğan, 1888 yılında İstanbul'da doğmuş, seçtiği askerlik mesleğinde 1939 yılında generallik rütbesine yükselmiş ve askerlikten emekli olduktan sonra 1946 yılında DP'den Afyonkarahisar milletvekili seçilmişti (Hürriyet,15 Ekim 1963:7). CHP iktidarına karşı gerçek bir muhalefet yürütmedikleri gerekçesiyle DP yönetimine tavır alarak ayrılanların safında yer alan Aldoğan, DP'den istifa ederek Millet Partisi'ni* kuranlar arasında yer almıştı. Aldoğan, Genel Başkanı Osman Bölükbaşı karşısında defalarca genel başkanlık için adaylığını koymuş ve yenilmekten kurtulamamıştı (Güler, 2017: 82-87). Cumhuriyet gazetesinin kendisiyle yaptığı söyleşide Aldoğan, belediye başkan adaylığının, arkadaşlarının isteği üzerine ve tesadüfen gerçekleştiğini belirterek, başkan seçildiği takdirde daha çok yorulacağını ve başarılı olmasının ise tesadüflere bağlı olduğunu belirten ilginç bir açıklama yapmıştır (Cumhuriyet, 31 Ekim 1963:1-7).

Adaylar içinde en genci Türkiye İşçi Partisi (TİP) adayı Orhan Arsal'dı. Fransa'da hukuk ve iktisat doktorası yapmış olan Arsal, 1950'de DP listesinden milletvekili adayı olmuş fakat son anda listeden çıkarılmış ve siyasi hayatını kurduğu Demokrat İşçi Partisi ile devam ettirmişti. Yassıada yargılamaları sırasında DP'li Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın avukatlığını yapan Arsal'ın adı, kurucularından olduğu TİP'in genel başkanlığı için de geçmişti (Ünsal,2019:103-120).

* DP'den ayrılanların 1948 yılında kurdukları MP, 1954 yılında, irticai faaliyette bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. 1950 seçimlerinde MP'nin tek milletvekili olarak Meclis'e giren Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. CMP, 1957 seçimlerinin ardından, Türkiye Köylü Partisi (TKP) ile birleşerek Osman Bölükbaşı'nın liderliğinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kurulmuştur. Genel Başkan Osman Bölükbaşı 1961 yılında partisinin CHP ile koalisyon hükümeti oluşturmasına itiraz etmiş, partisinin kendisine rağmen koalisyon hükümetine katılması üzerine CKMP'den istifa ederek , MP adıyla yeni bir kurmuştur (Güler, 2017: 87-102).

2.2. Adayların Vaatleri ve Seçim Çalışmaları

Her seçim gibi, 1963 İstanbul Belediye Başkanlığı seçimi de adayların vaat yarışına sahne olmuştur. Bir yandan seçmenin karşı karşıya bulunduğu sorunları ortaya koymak, öte yandan bu sorunları nasıl çözeceklerine dair inandırıcı bir yol göstermek, seçim çalışmasının merkezinde yer almıştır. Bu itibarla vaatler aynı zamanda vaatlerin gerektirdiği kaynakların nasıl temin edileceği meselesini de gündeme taşımış, adaylar seçildikleri takdirde yapacakları harcamaların kaynağına dair açıklamalarda bulunmuşlardır.

Vaatlerin inandırıcılık kazanması, öngörülen harcamaların karşılanacağı kaynağı ortaya koymakla mümkündü. Belediye gelirlerini artırma gereğini işaret eden AP adayı Eroğan, bu kapsamda turizmi geliştirmek ve belediyeye ait gayri menkulleri değerlendirmekten bahsetmiş ayrıca Amerikalı ekonomistlerin yolundan giderek özel girişimi destekleyeceğini ve halkın belediye işbirliklerine katılımını sağlayacağını ifade etmiştir. Belediyeye ait geliri arttırmanın, belediyenin devlete bağımlılığını azaltacağını vurgulayan Eroğan'a göre, tarafsız belediye başkanı fikrinde ısrar edenler, bağımlılık ilişkisinin devamından yana olanlardı (Cumhuriyet, 3 Kasım 1963:7). Eroğan, ayrıca belediyenin tahsil edilememiş alacaklardan kaynaklı kaybına dikkat çekmiş, tahsildarlar görevlendirmek suretiyle söz konusu alacakları tahsil edeceğini ve böylece belediye gelirini arttıracağını vadedmiştir. Eroğan, üretim ve alt yapıya önem verildiği takdirde halkın temel ihtiyaçlarının karşılanabileceği, fiyatların düşebileceğini savunmuştur. Gecekondu sorununa yönelik çözümü ise halka yaşayabileceği konutlar sunmaktı (Cumhuriyet, 3 Kasım 1963:1-7).

Eroğan, 14 Kasım 1963'te yayımladığı seçim beyannamesinde, “*yol, su, elektrik, kanalizasyon, imar, temizlik*” gibi genel belediyecilik hizmetlerinin yanı sıra üniversite öğrencilerine yardım etmek, esnafın sorunlarına önemle eğilmek, şoförleri “*incitmemek*”, turizmin geliştirilmesi için her türlü imkânı sefer etmek, hayat pahalılığı ile savaştan bahsetmiştir. “*Belediye yasağı üç gün devam eder fikrini vatandaş zihninden sileceğini*” belirtmek suretiyle kararlılık mesajı vermiştir (Milliyet, 15 Kasım 1963:7).

Seçimlerin yerel hüviyetini vurgulayan Eroğan, genel seçim havasına sokulmasına sıcak bakmamıştır. “*Partilerin radyodaki konuşmalarına göre sanki umumi seçim var. Oysa teşkilat çalışmalarımız bölge esasına göredir*” diyerek yerel seçimleri hükümete karşı bir güvenoyuna dönüştürme stratejisine mesafeli durmuştur. Esasen eleştirdiği stratejiyi takip eden etkili güç kendi partisiydi. Dolayısıyla bu konuda partisinden ayrıştığı söylenebilir. Eroğan'ı endişelendiren bir diğer konu aynı tabana hitap ettiğini düşündüğü YTP adayı Apaydın ile CKMP destekli bağımsız aday Tarhan'dı. “*Bazı partilerin ileri sürdükleri Belediye Başkan adayları asla AP oylarını*

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

bölemeyecektir” (Tercüman, 15 Kasım 1963:5) sözleri aslında bu noktada dile getirilen düşüncelere karşı dillendirilen bir argümandı. DP’lilerin avukatlığını yapmakla ünlenmiş Apaydın ve AP’de adaylığı ciddi şekilde gündeme gelmiş Tarhan’ın, Eroğan’ın hitap ettiği tabandan az veya çok oy alması doğaldı. Alacakları her oyun, AP’nin en büyük rakibi CHP’nin şansını arttıracacağı ise bilinen bir husustu. Bu bakımdan Eroğan’ın söz konusu kişileri hatırlatır şekilde sözler kullanması şaşırtıcı değildir.

En büyük rakibi durumundaki CHP’yi *“Atatürk sevgisini”* kendi tekeline almaya çalışmakla, vatandaşı ancak seçim zamanı hatırlamakla suçlayan Eroğan, milli irade vurgusunu öne çıkarmış, kendisini milli iradenin bekçisi olarak nitelemiştir (Tercüman, 16 Kasım 1963:7). Böylece bir taraftan CHP’nin tutumunu soyut bir Atatürkçülüğe, diğer taraftan halktan kopuk bir platforma yerleştirerek, kendisini halkın içinde, halkın yanında konumlandıran bir söylemi tercih etmiştir.

CHP adayı Haşim İşcan, *“iddiam yok, mazim var”* diyerek geçmişte Vali iken yaptığı hizmetleri, gelecekte yapacaklarına referans veren bir tutumla kamuoyu önüne çıkmıştır. Adaylığı açıklandıktan sonra düzenlediği basın toplantısında belediye başkanlığının siyaset yeri olmadığını belirterek partizanlıktan uzak duracağını vurgulayan İşcan, Beyoğlu’ndan bulunan ilk yardım hastanesinin yetersizliğine işaret etmiş, şehrin Avrupa ve Anadolu yakalarında birer tane daha ilk yardım hastanesi kurmak için çalışma sözü vermiştir. Tarihi eserlerin tamiri, bahçelerin düzenlenmesi ve ağaçlandırma, otuz saha ve iki yüzme havuzu vaatleri arasındaydı (Milliyet, 20 Ekim 1963:1). *“Elektrik, su, çöp, yol ve kanalizasyon işlerinin”* yanı sıra, *“şehrin nazım ve imar planını umumun göreceği bir yere asma”*, gecekonduları ıslah etme, pahalılıkla mücadele etme, *“Şoförlerin dertlerini dindirme”*, ve esnafın rahatça çalışmasını temin sözü veren İşcan, belediyede kırtasiyeciliği sona erdireceğini de vaatleri arasına katmıştır (Tercüman 20 Ekim 1963:7).

İşcan, imar konusunun belediyeçilik için arz ettiği önemi öne çıkarmış ve bu konudaki ehliyetinin altını çizmiştir. *Hürriyet* gazetesinde çıkan bir röportajında geçen; *“nasıl ki otomobilden anlamayan biri, şoför olarak direksiyon başına oturamazsa, imarla uğraşmamış bir kimseyi de Belediye Başkanı yapmak, herhalde doğru olamaz”* ifadeleri bir taraftan konunun önemine vurgularken, diğer taraftan diğer adaylar karşısındaki üstünlüğünü göstermeye dönük söylemin parçasıydı. Başkan seçildiği takdirde gecekondu sorununu çözeceğini söyleyen İşcan’ın referansı yine geçmişiydi; yaptıklarını anlatarak gelecekte yapabilecekleri hususunda ikna edici bir profil çizmek istiyordu. *“Bugün gecekondu davasında düğümlenen, bilhassa göçmen dertlerini iyi bilirim. Hele Toprak İskân Umum Müdürü olduğum sıralarda, Bulgaristan’dan gelen 165 bin göçmeni, ben*

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

yerleştirmiştim. Gazi Osman Paşa ilçesi olan Taşlıtarla'nın nüvesini oluşturan gene benim..." (Hürriyet,21 Ekim 1963:1-7).

Seçim kampanyası boyunca açık hava toplantılarından ziyade kapalı salon toplantılarını tercih eden İşçan, CHP adayı olmasının sağladığı avantajla basında kendine bir hayli yer bulmuştur. Yaşlılığını bir dezavantaj olarak gündeme getirenlere karşı, deneyimi üzerinden "yaş"ı avantaja çevirmeye yönelmiştir; "Yüzümün çizgilerinde çalışmalarımın izleri vardır. Bunlar sefahat alemlerinin çizgileri değildir. Seçilsem bir kuyumcu dikkati ile bu şehrin güzelliklerini teker teker işleyeceğim... Bana ihtiyar diyorlar... Benim yüzümdeki bu çizgiler zevk sefa aleminin çizgileri değildir. Bu çizgiler 27 yıl devlet hizmetinde geçen bir ömrün ifadesidir... Bu çizgi İskenderun'dur. Bu çizgi Antalya'dır. Bu çizgi Bursa'dır. Bu çizgi Samsun'dur. Bu çizgi Tekirdağ'dır. Hayatlarında tavuk kümesi bile yapmamış insanların Belediyecilik konusunda beni tenkid etmelerini garipsiyorum" (Milliyet,5 Kasım 1963:1).

YTP adayı Burhan Apaydın, AP adayı Nuri Eroğan gibi belediyeye işletmecilik vasfı kazandırarak belediye gelirlerini arttırabileceği düşüncesindeydi. Turizm gelirlerinin arttırılması, gecekondu sorununu orada yaşayanlara konforlu konutlar sağlayarak çözmek Eroğan gibi Apaydın'ın da hedefleri arasındaydı (Milliyet,20 Ekim 1963:1-7). İstanbul'daki sanayi tesislerini İzmit ovasına taşımaya vaat eden Apaydın, Haliç'i turistik saha haline getirmek için, buradaki tesisleri *Davutpaşa, Haramidere arasındaki sahada* toplayacağını, İstanbul'un enerji sorununu çözmek için Ambarlı tarafından bir termik santral kuracağını vaat etmiştir. Trafik sorununa da eğilen Apaydın, trafiğin yoğun olduğu yerlere yaya geçitleri "*Ayvansaray'dan geçecek çevreyolu köprüsü*" "*Tarlabaşı-Dolapdere yolu*" sözü vermiştir (Milliyet,25 Ekim 1963:1-7).

Apaydın, İstanbul'un "*büyük şehir*" olarak ele alınması gerektiği konusundaki görüşleriyle diğer adaylardan farklılaşmıştır. Bu konuda kanuni bir düzenleme gerektiğini belirten Apaydın, belediyede hem idari yapılanma hem de kadro bakımından değişikliğe gidilmesinden yanaydı (Cumhuriyet, 1 Kasım 1963:1-7). Onu diğer adaylardan farklılaştıran bir başka özellik, partisinin iktidar ortağı olmasından kaynaklı avantajlardan yararlanabileceğine dair mesajlardı. İstanbul'un nazım planını hazırlamak üzere İmar ve İskân Bakanlığında 72 uzmanın çalışmaya başladığını söylerken (Milliyet,25 Ekim 1963:1-7), şüphesiz bu bakanlığın partisi YTP'de bulunmasının rahatlığıyla konuşmaktaydı.

Yoğun bir kampanya sürdüren Apaydın sendikalar, esnaf örgütleri ve dini cemaatlere yaptığı ziyaretlerle toplumun her kesimini kucakladığını göstermek istemiştir (Cumhuriyet, 18 Ekim 1963:7). Basında sıkça yer bulan Apaydın, kendi arkadaşlarınca dahi seçilme şansı zayıf görülse de, seçimleri

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

büyük bir farkla kazanacağına dair inancını sıkça tekrarlamıştır. Hatta seçimleri az bir farkla kazanırsa istifa edeceğini söyleyecek kadar kendinden emindir (Milliyet,25 Ekim 1963:1-7). Aslında Apaydın adaylığı, siyasal geleceği için bir kaldıraç olarak kullanmış gibidir. Seçim konuşmaları sırasında bir belediye başkan adayından ziyade bir parti genel başkanı gibi ülkenin bütünü ilgilendiren konuşmalar yapması ve sık sık AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ile polemige girmesi (Milliyet,7 Kasım 1963:7), bu gözlemi destekleyen unsurlardır.

CKMP tarafından desteklenen bağımsız aday* Mümtaz Tarhan, geçmiş hizmetlerini vurgulaması itibariyle CHP adayı Haşim İşcan'a benzer bir strateji benimsemişti. 1957 yılında İstanbul'un belediye başkanlığı ve valiliğini birlikte yürütmüş Tarhan, zaten "acemilik devresini" atlatmış olduğunu belirterek deneyimini öne çıkarmıştır. O dönemde 300 milyon lira borçlanarak birçok iş yaptığını ve üstelik bu borcu geri ödediğini belirterek ne kadar başarılı bir performans gösterdiğini vurgulamıştır. "Enerji, içimde şaha kalkmış küheylan halinde" diyen Tarhan, kararlılığını şu sözlerle ifade etmekteydi: "İstanbul'un hizmet bekleyen birçok dertlerini halledeceğim. Trafik, yol, elektrik, su, eğitim, sosyal davalar bütün dertleri... Bunların halledileceğine bütün kalbimle inanıyorum. Nasıl halledeceğim belki sorulabilir. Hayal içinde değilim. Tekrar ediyorum çalışmakla her şey halledilebilir" (Milliyet,28 Ekim 1963:1-7). Temizlik konusunu sürekli vurgulayan Tarhan'ın bu konuda ilginç bir beyanı vardı: "Şehri pislikle tükürükle kirletenler bana oy vermesinler" (Milliyet,4 Kasım 1963:7).

Daha önce vurgulandığı gibi Tarhan'ın AP'den aday olması halinde çok daha şanslı olacağı muhakkaktı. CKMP'nin desteklediği aday olarak çok fazla şans verilmese de Tarhan aynı fikirde değildi. CKMP adaylığının kendisini daha şanslı kıldığını söyleyen Tarhan, İstanbul'a hizmet için göreve talip olduğunu şu sözlerle vurguluyordu: "Ben boşta iş arayan bir adam değilim. Ne şan ne paye ne de koltuk peşindeyim. Bütün bu mevkileri çoktan geride bıraktım" (Milliyet,6 Kasım 1963:7).

* Mümtaz Tarhan dışında seçime katılan başka bağımsız adaylar da vardı. Tarhan'ın aksine bunlar herhangi bir parti tarafından desteklenmiyordu. Basında çok sınırlı şekilde yer bulan bu adaylar, zaman zaman ilginç çıkışlarla gündeme gelebildiler. Bunlardan Demir Abaan, diğer adaylara birer mektup göndererek İstanbul için yapacağı hizmetlerin eşsiz olacağını bu nedenle kendisi lehine adaylıktan çekilmelerini isterken (Milliyet,23 Ekim 1963:7), Denizcilik Bankası'nda müşavir olarak çalışan Saadettin Ertur, "bir yanlışlık olur da belediye başkanı seçilirse" Hürriyet Meydanı'nın ortasına bir havuz yapacağını belirtiyordu (Cumhuriyet,7 Kasım 1963:1-7). Ruhi Kolçak ise siyasi partilere tanınan radyodan propaganda yapma hakkının bağımsız adaylardan esirgenmesinin anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğunu savunuyordu (Tercüman,13 Kasım 1963:7). Diğer bağımsız adayların isimleri ise şöyleydi: İsmail Fuat Ercan, Mustafa Kemal Ekşi, Sinan Sadi Sükan, Selahattin Ural, Celalettin Sorgunç, Fahreddin Yasa, Tefvik Tetik, Saadettin Ertur (Tercüman, 22 Ekim 1963:5).

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

MP adayı Sadık Aldoğan iddiasız tutumu ve politikacılara yönelik eleştirel tavrı ile dikkat çekmiştir. Seçime kazanmak için girmediklerini, parti olarak sosyal bir görevden kaçmış bir pozisyona düşmemek için katıldıklarını belirten Aldoğan, sönük ve heyecandan uzak kampanyasıyla basında en az yer bulan adaylardan biriydi. Halkta hayal kırıklığı yaratacağı için politikacıların tutamayacağı sözler vermemesi gerektiğine işaret eden Aldoğan'ın seçim boyunca en çok ses getirecek beyanı ise *“biz sosyolojik bakımdan sanki kusursuzluğa erişmişiz de kalkmış Belediye Başkanı seçiyoruz...”* (Hürriyet, 15 Ekim 1963:1-7) sözleriydi. Seçim beyannamesi oldukça sadeydi. Beynamede *“İstanbulluyu insanca yaşatacak imkanların”* sağlanacağı belirtilmiş ve şöyle ifadeler kullanılmıştı: *“Parti olarak huzurunuzda tahakkuku imkânsız süslü vaadlerle çıkmıyoruz. Zira, yalnız seçilmek için bugüne kadar sizden büyük vaadlerle oy toplayanların, demokrasi terennümü ile halk şuurunu ve iradesini hiçe sayanların, karşınızda bugünkü mevkii ve durumlarını çok iyi takdir etmekteyiz...”* (Milliyet,31 Ekim 1963:7).

Seçimlerde ilk defa halkın karşısına çıkan TİP, bu fırsatı seçmene kendisini anlatmak için kullanmıştır. TİP, ülke genelinde olduğu gibi İstanbul'da da dar gelirli vatandaşların sorunlarına yönelik bir seçim kampanyası sürdürmüştür. Partinin İstanbul adayı Orhan Arsal, partisi adına radyoda yaptığı konuşmada dar gelirliyle seslenmiş ve şöyle demiştir: *“Bu seçimler ne ki deme! Kanun yapanların yolu da bu sandıklardan geçer. Büyük seçimlere gidiş de vilayet ve belediye seçimlerinden başlar... Siz İstanbul'un Kuştepesinde, Gültepesinde, Taşlıtarlasında, Zeytinburnu semtlerinde yaşayanlar... Seçim sandıklarına koşunuz. Köylüye toprak, herkese iş verebilmek için, başlarınızı sokabileceğiniz bir yuva, evinize ışık, su, kanalizasyon, memleketimize okul ve doktor sağlayabilmek için Türkiye İşçi Partisi adaylarına oy veriniz”* (Türkiye İşçi Partisi Radyo Konuşmaları,1964:10).

Arsal, seçimden önce diğer adayları tartışmaya çağırılmış, böylece kimin haklı kimin haksız olduğunun halk tarafından belirlenebileceğini savunmuştur (Hürriyet, 17 Ekim 1963:7). Arsal, belediye kadrolarını daraltacağını, daralma sonucu boşa çıkacak personeli ise halkın hizmetine sunacağını, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını indirerek halkın refahını arttıracacağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2 Kasım1963:1-7). Yoksul semtlerin sorunlarına daha çok eğildiği gözlenen Arsal, araçları ortadan kaldırarak ekmek fiyatlarını düşürebileceği, belediyenin ekmek üreterek maliyetinin altına satış yapabileceği, termik santral yaparak ucuz enerji sağlanabileceği üzerinde durmuş, *“Hedef, kaloriferli, asansörlü halk meskenleri inşa etmektir”* diyerek gecekondu sorununa ilişkin alternatifini dile getirmiştir (Cumhuriyet, 2 Kasım 1963:1-7). Vaatlerinin gerçekleşmesi için halkın gönüllü katılımının şart olduğunu vurgulayan Arsal, yeni iş sahaları açmak ve az kazananlardan az çok

kazanandan çok vergi almak suretiyle kaynak sorununu çözebilecekleri düşüncesindeydi (Cumhuriyet, 2 Kasım1963:1-7).

2.3. Sandıktan Çıkan Tablo ve Kazanırken Kaybetmek

Köy ve kentlerdeki seçmenlerin tümünü gösteren il genel meclisi sonuçlarına göre AP yüzde 45,48 ile seçimden birinci çıkarken, CHP yüzde 36,22 oy oranıyla ikinci sırada kalmıştı. Sonuçlar CHP'nin koalisyon ortakları YTP ve CKMP için tam bir hezimetti. 1961 genel seçimlerinde elde ettikleri oranlardan çok daha düşük bir oy alabilmişlerdi. YTP'nin aldığı oy oranı yüzde 6,51, CKMP'nin ise yüzde 3,06 idi. CKMP'den ayrılanların kurduğu MP %3,1 oranında oy toplarken TİP yüzde 1'in altında kalmıştı. Bağımsızlar %5,24'lük oran ile dikkat çekici bir sonuç elde etmişlerdi (Arslan,2016: 111). AP, en büyük 9 kentin belediye başkanlığı dahil, il belediye başkanlıklarının 40'ını kazanırken, 24'ünü CHP, ikisini Bağımsızlar ve birini YTP kazanmıştı (Turan,2008:115). Sonuçlar, AP'nin arzu ettiği gibi hükümete yönelik bir güvensizlik oyu olarak görülmüş, YTP ve CKMP, oy oranlarındaki büyük düşüşü koalisyonda olmalarına bağlayarak hükümetten çekildikleri açıklamış ve Başbakan İsmet İnönü istifa etmek zorunda kalmıştır (Bozkurt,2014:302).

İstanbul seçimlerinin galibi AP adayı Nuri Eroğan'dı. İstanbul seçimindeki oy dağılımı şöyleydi:

Tablo 1: 1963 İstanbul Belediye Başkanlığı, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi Sonuçları

Parti	Bel. Baş. Adayı	Belediye Başkanlığı	%	Belediye Meclisi	%	İl Genel Meclisi	%
AP	Nuri Eroğan	128.785	40,29	138.748	46,43	231.144	45,70
CHP	Haşim İşcan	111.686	34,91	106.377	35,60	173.412	34,30
BAĞIMSIZ(CKMP)	Mümtaz Tarhan	36.216	11,32	9.312	3,12	18.800	3,72
MP	Sadık Aldoğan	16.089	5,02	18.973	6,35	32.763	6,47
YTP	Burhan Apaydın	9.766	3,05	11.528	3,85	22.028	4,35
TİP	Orhan Arsal	6.305	1,97	8.486	2,83	14.457	2,85
BĞMSIZLAR		11.041	3,44	5.468	1,82	13.212	2,61
TOPLAM		319.888	100	298.892	100	505.816	100

Kaynak: D.İ.E (1965:34/2,3,4,5,6).

İstanbul'da Belediye başkanlığı seçimine katılım oranı %55'in altında kalmıştı. Katılımın en yüksek olduğu ilçe Zeytinburnu, en düşük olduğu ilçe Şişli'ydi. CHP, seçmenlerin sosyo-ekonomik

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

düzeyi daha yüksek olan Bakırköy, Beşiktaş, Şişli, Eminönü ve Kadıköy gibi ilçelerde AP'nin biraz üzerinde oy alırken, AP özellikle gecekondu bölgelerinin yoğunlaştığı Zeytinburnu ve Gaziosmanpaşa'da ezici bir çoğunluk sağlamıştır (D.İ.E, 1965: 34/2,3,4,5,6).

AP'nin belediye başkanlığı seçiminde ulaştığı oy oranı, il genel meclisi ve belediye meclisinde ulaştığı oy oranına göre belirgin şekilde daha düşüktür. Belediye başkanlığı seçimindeki beş puanı aşan bu farkın, CKMP destekli bağımsız aday Mümtaz Tarhan lehine teşekkül ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Mümtaz Tarhan'ın yüzde 11,32'lik oy oranına karşılık kendisini destekleyen CKMP'nin il genel meclisinde yüzde 3,72'de kalması böyle bir çıkarımı olanaklı kılmaktadır.

Kazandığı seçimin ardından Nuri Eroğan gazetelere yazılı bir beyan göndererek İstanbul seçmenine teşekkürlerini sunmuştur: *“İstanbulullara şükran duygularımı ifade etmek için kelime bulamıyorum. Büyük bir imtihan daha verilmiştir. Millet olarak büyüklüğümüzü ve demokrasiye candan bağlılığımızı bir kere daha ortaya koymuş bulunuyoruz. Benim için çalışma ve hizmet devri başlıyor. Rakiplerimize hayat yolunda başarılar dilerim”* (Cumhuriyet, 20 Kasım 1963:1-7).

CHP adayı Haşim İşcan, *“Söyleyecek bir şeyim yok. Söyleyeceklerimin hepsini propaganda süresince söyledim”* demekle yetinirken, MP adayı Sadık Aldoğan, *“haberim yok”* (Milliyet,19 Kasım 1963:1) demek suretiyle ilgisizliğini ortaya koymuştur. Seçim öncesinde iddialı çıkışlarıyla dikkat çeken YTP adayı Burhan Apaydın için sonuç hayal kırıklığıydı, parti grubunda bir konuşma yaparak YTP'den ayrılabilceği mesajını vermiştir (Son Havadis, 28 Kasım 1963:1). CKMP destekli bağımsız aday Mümtaz Tarhan, *“Faka basturdılar beni!”* diyerek başarısızlığı, AP teşkilatının, kendisinin Eroğan lehine adaylıktan çekildiği propagandasına ve oy pusulalarının kaybolmasına bağlamıştır: *“Seçim günü bile benim adaylıktan vazgeçtiğimi her tarafa yaymışlar. En yakın arkadaşlar niçin adaylıktan vazgeçtiğimi soruyorlar. AP teşkilatının her tarafına benim, Eroğan'ı desteklediğimi yaymışlar. Ayrıca pek çok sandıkta da oy pusulaları kayboldu. Şikâyetlerimizi Seçim kuruluna bildirdik”* (Akis, 23 Kasım 1963:12).

Yenilgiyi kabul eden TİP adayı Arsal, seçimin partisi için umut verici ipuçları ortaya koyduğu düşüncesindeydi: *“Her güreşçi yeneceğini düşündüğü gibi yenileceğini de aklına getirir. Bu seçim İşçi Partisi olarak bizi sevindirici bir şekilde sonuçlanmıştır. Sıfırdan başlayarak bu sonuca ulaşmak bizim için memnuniyet vericidir. Menemen gibi bir bölgede dahi İşçi Partisine kaydolanlar ve son seçim bilançosu geleceğe ümitle bakmamızı gerektiriyor. Bu yeni bir uyanışın ifadesidir. Bu partiyi zararlı hale sokmayacak ihtiyatı ve dikkati daima göstereceğiz. Kazananları tebrik ederiz.”* (Milliyet,19 Kasım 1963:1).

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Bu ortamda CHP'nin attığı bir adım gündemi değiştirmiş, AP adayı Eroğan'ın zaferini tartışmaya açmıştır. CHP İstanbul İl İdare Kurulu, AP adayı Eroğan'ın adaylığının geçersiz sayılması için il seçim kuruluna başvurmuştur. CHP iddiasını, yerel seçimlerde de uygulanacağı hüküm altına alınmış 25 Mayıs 1961 tarihli Milletvekili Seçim Kanunu'nun 17. Maddesine dayandırıyor, Eroğan'ın Denizcilik Bankası Deniz Yolları işletmesinde sürdürdüğü müşavir avukatlık görevinden kanunun öngördüğü süre içerisinde istifa etmediğini savunuyordu. Seçim kuruluna sunulan dilekçede, AP adayı Eroğan'ın *“halen Denizcilik Bankası Deniz Yolları işletmesinde hizmetli olarak müşavir avukatlık yapmakta olduğu... Yüksek Seçim Kurulunca verilen karar gereğince 22 Eylül 1963 gününe kadar hizmetli bulunduğu görevden çekilmemiş bulunmasına binaen SEÇİLME YETERLİLİĞİ mevcut olmadığından adaylığının iptaline sandık kurullarına dağıtılmış olan oy pusulalarının kaldırılmasına ve seçildiği takdirde seçilmemiş sayılmasına...”* (Erdem, 2009:18), karar verilmesi isteniyordu.

Aslında mesele, daha seçim öncesinde CHP'lilerin fark ettiği, ancak gündeme getirmeyi kasten seçim sonrasına bıraktıkları bir durumdu. Aynı zamanda İl Seçim Kurulu'nda CHP temsilciliğini yürüten CHP İstanbul İl Örgütü görevlisi Tarhan Erdem, kanuni düzenlemenin Eroğan için sorun yaratacağını fark etmişti. Fakat seçimlerden önce itiraz ettiği takdirde, Eroğan'ın adaylığının düşeceğini ve AP'nin yeni bir aday bularak veya bağımsız bir ismi destekleyerek seçimi kazanabileceğini düşünmüş, itirazı seçim sonrasına bırakmayı tercih etmişti. Böylece CHP adayının seçimlerde ikinci sırada kalsa bile, Eroğan'ın adaylığının geçersiz sayılmasıyla belediye başkanlığını kazanacağını hesaplamıştı (Erdem: 2009).

İl Seçim Kurulu, ilgisiz makama yapıldığı gerekçesiyle itirazı reddettiğinde, CHP başvurusunu merkez ilçe sayıldığından Eminönü İlçe Seçim Kuruluna yönlendirmiştir. İtirazın ekinde Nuri Eroğan'ın Denizcilik Bankası'nda hukuk müşaviri olduğunu belirten Denizcilik Bankası Genel Müdürlüğünden alınmış, yazılı ve sesli kanıtlar da mevcuttu (Milliyet, 18 Kasım 1963:7). Bir hâkim ve parti temsilcilerinin görev yaptığı İlçe Seçim Kurulu'nda başvuru 5'e karşı 2 oyla reddedilmiş (Milliyet, 1 Aralık 1963:1), CHP bu kez itirazı bir üst organ olan İl Seçim Kurulu'na götürmüştür. AP, İl Seçim Kurulu'nun 2 Aralık'ta yapılan toplantısında Eroğan'ın 17.maddede sayılan hükümlere tabii bulunmadığını ve devlet memuru sayılmaması gerektiğini savunurken CHP Eroğan'ın Emekli Sandığı kesintisi yapılan bir devlet memuru olduğunu, Denizcilik Bankası'nın da iktisadi devlet teşekkülü olduğunu dile getirmiştir. Üç hâkimden müteşekkil İl Seçim Kurulu, Eroğan'ın devlet memuru olduğunu ve adaylık için başvuran her devlet memuru gibi 22 Eylül tarihine kadar istifa etmesi gerektiği halde bu işlemi yerine getirmediği gerekçesiyle aldığı oyların iptal edilmesine ve

kendisinden sonra en yüksek oyu alan Haşim İşcan'ın belediye başkanı sayılmasına karar vermiştir (Akis,14 Aralık 1963:16-17).

İl Seçim Kurulu'nun kararına Eroğan, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) nezdinde itirazda bulunmuş, ancak YSK da memur statüsünde yer aldığı karara katılarak, Eroğan'ın kanunun öngördüğü sürede istifa etmediğinden adaylık şartını yerine getirmediği gerekçesiyle itirazı reddetmiştir. YSK, Eroğan memur statüsünde bulunduğu için, 15 Eylül 1963 tarihini takip eden yedi gün içinde istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Alınan kararın “*milli iradeye*” aykırı olduğu yönündeki itirazı ise “*yasalarda belirtilen koşullar gerçekleşmemişse milli irade onun yararına değil, ona karşı tecelli etmiştir*” gerekçesiyle reddetmiştir. (Resmî Gazete,1963:13 Aralık).

Eroğan'ın bir hukukçu olmasına rağmen böyle bir konuda sorun yaşamaması izaha muhtaçtır. Üstelik CKMP'nin ilk desteklediği bağımsız aday Kadri İlkey, belediye başkan yardımcılığından öngörülen sürede istifa etmediği için adaylıktan çekilmişti. Yani süresinde istifa meselesi Kadri İlkey vesilesiyle seçim öncesinde gündeme gelmişti. AP ve hukukçu Eroğan'ın bu boyutu dikkate almaması ve gereken incelemeyi yapmamasının tek sebebi, Eroğan'ı devlet memuru olarak değerlendirmemeleriydi. Oysa 8 Haziran 1949 tarihli Emekli Sandığı Kanunu'nun 12. Maddesi; özel kanunlarla kurulmuş ve kurulacak bankalarda, özel kanunlarla kurulmuş devlet kurumlarında, sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan kurum ve kuruluşlarda çalışanların Emekli Sandığı'na tabi devlet memurları olduklarını hüküm altına almış bulunuyordu (Resmî Gazete,1949:17 Haziran).

Böylece AP adayı Eroğan belediye başkanı olamamıştır. Yerel seçimlerden hemen sonra YTP ve CKMP'nin çekilmesiyle hükümetin dağılması ülkedeki gündemi etkilemiş ve AP, bütün dikkatini hükümet kurma çalışmalarına vermiştir. Bu ise Eroğan'ın başkanlığı meselesinin ikinci planda kalmasına yol açmış, Eroğan, partisinden beklediği desteği görememiştir. Bu arada CHP adayı Haşim İşcan 10 Aralık sabahı mazbatasını alarak göreve başlamıştır (Tercüman, 11 Aralık 1963:1-7).

3. SONUÇ

17 Kasım 1963 İstanbul Belediye Başkanlığı seçimi, belediye başkanının seçmenler tarafından doğrudan seçildiği ilk seçim olarak öne çıkmaktadır. Siyasi partiler AP dışında adaylarını genel merkezleri aracılığıyla tayin etmişlerdir. AP'nin adayını önseçimle belirlemiş olması demokratik bir tutum olarak ön plana çıkmaktadır.

Seçime katılan adayların vaatleri üzerinden 1963 yılında İstanbul'un ve İstanbul Belediyesi'nin sorunları ortaya çıkmaktadır. Buna göre İstanbul Belediyesinin en önemli sorunu mali açıdan güçsüzlüğü olarak görünmektedir. Buna yetkisizlik de eklenmelidir. Türkiye'nin en büyük şehrinin küçük bir belde belediyesi ile aynı yasal, idari ve mali statüde sayılması sorunların

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

çözümünde handikap yaratmıştır. İstanbul şehri ise sürekli artan nüfusuyla bir sorunlar yumağı haline gelmiştir. Artan nüfusun yarattığı barınma ihtiyacı gecekondulaşmalarının oluşmasına yol açmış, bu bölgelerin sakinleri belediye hizmetlerinden mahrum kalmışlardır. Trafik, toplu taşımada yaşanan sorunlar, yolların yetersizliği, pahalılık, içme suyu şebekelerinin yetersizliği, elektrik kesintileri, temizlik, çevre düzenlemesi, yeşil alan ihtiyacı, sosyal ve kültürel faaliyetlerin eksikliği bu dönemde İstanbul’da yaşayanların üstesinden gelmek zorunda oldukları problemlerdir.

Belediye başkan adayları sorunlara çözüm getirmeye yönelik vaatlerle seçmenin karşısına çıkmışlardır. Sağ kanatta yer alan partiler sorunların çözümünü serbest piyasa kurallarının işletilmesinde görürken, Sol kanattaki TİP’in çözümü; halkın yönetime katılımını sağlamak, istihdam yaratmak, adil bir vergileme sistemi getirmek ve dar gelirliilere devlet desteği sağlamaktır. CHP’nin ise iki görüşün arasında bir yerde durduğu görülmektedir.

Seçimin galibi Nuri Eroğan’ın aldığı oy oranı ile AP’nin belediye meclisinde aldığı oy arasındaki 6 puanlık farkın sebebi Mümtaz Tarhan olmalıdır. Zira seçime CKMP’nin desteğinde giren Tarhan’ın oy oranı ile CKMP’nin belediye meclisinde aldığı oy oranı arasında büyük bir fark vardır. AP’li seçmenin bir kısmı belediye meclisi seçimlerinde partisine bağlılığını sürdürmüş, belediye başkanlığında seçiminde ise tercihini Tarhan’dan yana kullanmıştır.

Ülke genelinde partilerin aldıkları oy oranları ile İstanbul’da alınan oylar karşılaştırıldığında ise Eroğan ve Tarhan arasındaki geçişkenlik dışında ciddi bir fark gözlenmemektedir. Bu durum İstanbul’daki seçmen tercihinin ülkedeki genel eğilim paralelinde şekillendiğini göstermektedir.

AP adayı Eroğan sandıktan galip çıksa da, CHP’nin itirazıyla gelişen süreç neticesinde başkanlık koltuğuna oturamamıştır. Denizcilik Bankası’nda avukat olarak çalışırken adaylık başvurusunda bulunan Eroğan’ın, kanunda öngörülen süre içinde görevinden istifa etmediği gerekçesiyle adaylığının geçersiz sayılmasına yönelik itiraz YSK tarafından haklı bulunmuş, sandıkta ikinci sırada çıkan CHP adayının belediye başkanı seçilmesine karar verilmiştir. YSK bu karara varırken Eroğan’ın Denizcilik Bankası’ndaki görevini diğer memurlar gibi Emekli Sandığı mensubu olarak yürütmesini esas almıştır. YSK’nın kararı yürürlükteki mevzuat bakımından doğru görünse de, seçmen iradesinin sakatlanmış olması kayda değer bir tartışmadır. Burada oy veren seçmenin bir hatası mevcut değildir. Öte yandan kanuna uygun olmayan bir davranışın “*milli irade*” adıyla meşrulaştırılması da hukuka aykırı sonuçlar doğuracaktır. Aslında sorun, seçmen iradesinin bu derece sakatlandığı durumlarda seçimin yenilenmesine gidilecek bir kanuni düzenlemenin bulunmuyor olmasıdır.

...
Günümüzde de benzer tartışmaların yaşandığı göz önüne alındığında kanun koyucunun bu tür tartışmalar konusunda ayrıntılı yasal düzenlemeler yapmasının zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Seçmen iradesinin sakatlanmaması ve seçim sonuçlarının toplum vicdanında kabul görmesi için yasal düzenlemelerin yanı sıra seçim işlerinden sorumlu kurum olan YSK'nın da gerekli dikkat ve özeni göstermesi elzemdir. Böylece demokratik yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan seçimlerin meşruiyetine gölge düşüren benzer olaylar yaşanmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akis Dergisi, 9 Kasım 1963. Sayı 489. "Seçimler" s.23.
- Akis Dergisi, 23 Kasım 1963. Sayı: 491. "Asıl Cümbüş" s.12.
- Akis Dergisi, 14 Aralık 1963. Sayı 494. "İstanbul" s.16-17.
- Arslan, A. (2016). Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçimler Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekilleri. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Bozkurt, C. (2014). 27 Mayıs 1960'tan 12 Mart 1971'e, Modern Türkiye Tarihi. S. Beyoğlu, A.Satan (Ed.) (s.297-308) İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1963. "Partiler Belediye Başkan Adaylarını Tespite Başladılar. s.7
- Cumhuriyet, Gazetesi, 16 Ekim 1963. "Aday Yoklamalarının Sonucu İstanbulluları Memnun Etmeydi." s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ekim 1963. "Apaydın Din Adamlarını Ziyaret Etti." s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ekim 1963. "Adaylığımı Koymam Bir Tesadüften İbarettir." s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 1 Kasım 1963. "Burhan Apaydın" s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1963. "Hedef, Kaloriferli, Asansörlü Halk Meskenleri İnşa Etmek" s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1963. "Orhan Arsal" s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1963. "Geliri Arttırmak İçin Tahsildara Mutlaka Yüzde Vermek Lazımdır." s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1963. "Nuri Eroğan" s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 4 Kasım 1963. "Sorduklarımız Hakkında Malumatım Acem Tıbbı Gibi" s.1.
- Cumhuriyet Gazetesi, 7 Kasım 1963. "Bir Yanlışlık Olur da Başkan Seçilirse" s.1-s.7.
- Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1963. "Nuri Eroğan Tarafsız İdare İçin Söz Verdi" s.1-s.7.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1965). 17 Kasım 1963 Mahalli Seçim Sonuçları. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Erdem, T. (2009). Oy Aldılar Seçilemediler-1963 ve 1968 Mahalli İdareler Seçimleri, İstanbul: Yalçın Yayınları.
- Güler, K.K. (2017). Alparslan Türkeş-Türk Milliyetçiliği Fikri ve CKMP. Ankara: Deli Dumrul Kitap.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

- Hürriyet Gazetesi, 7 Ekim 1963. “AP’nin Belediye Reisi Adayı: Mümtaz Tarhan.” s.1.
- Hürriyet Gazetesi 15 Ekim 1963. “Sadık Aldoğan Bol Keseden Söz Vermiyor” s.1-s.7.
- Hürriyet Gazetesi, 15 Ekim 1963. “Sadık Aldoğan Kimdir.” s.7.
- Hürriyet Gazetesi, 17 Ekim 1963. “İstanbul’un Belediye Başkan Adayları: 3, Orhan Arsal Rakiplerini Münazaraya Davet Etti.” s.1.
- Hürriyet Gazetesi, 19 Ekim 1963. “Tarhan Kimdir?” s.7.
- Hürriyet Gazetesi, 20 Ekim 1963. “Eroğan Kimdir?” s.7.
- Hürriyet Gazetesi, 21 Ekim 1963. “İstanbul’un Belediye Başkan Adayları: 7. CHP Adayı Haşim İşçana’a Göre Başkan, İyi Bir İmarcı Olmalı...” s.7.
- İnönü, E. (1998). Anılar ve Düşünceler. 2. Cilt. İstanbul: Yorum Kitapları.
- İsvan, A. (2002). Başkent Gölgesinde İstanbul. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kayış, Y. (2008). 1946 Belediye Seçimleri ve Basın. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, VII/16-17. s.402-417.
- Milliyet Gazetesi, 3 Mart 1962. “Vali ile Belediye Başkanı, İnönü’ye Dün Takdim Edildi.” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 18 Şubat 1963. “N. Uğur Belediye Başkanı Oldu” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 7 Ekim 1963. “İstanbul’a Belediye Başkanı” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 8 Ekim 1963. “Tarafsız Belediye Başkanı Fikri Gelişiyor.” s.1-s.7.
- Milliyet Gazetesi, 10 Ekim 1963. “C.H.P Başkan Adayı” s.1.s.7.
- Milliyet Gazetesi, 19 Ekim 1963. “Uğur Başkan Adayı Olmuyor” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1963. “İşcan İddiam Yok, Mazim Var, Diyor.” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1963. “Apaydın. Büyük Ekseriyetle Kazanmazsa Çekilecek” s.1-s.7.
- Milliyet Gazetesi, 22 Ekim 1963. “Tarhan İddiaları Reddetti” s.1- s.7.
- Milliyet Gazetesi, 23 Ekim 1963. “Bir Aday Diğerlerinin Feragat Etmesini İstedi.” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 1963. “Apaydın Seçilmeden Temaslara Başladı.” s.1- s.7.
- Milliyet Gazetesi, 28 Ekim 1963. “Tarhan, Hücum Etmeyecek” s.1-s.7.
- Milliyet Gazetesi, 31 Ekim 1963, “MP İlk Açık Hava Toplantısını Yaptı” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 4 Kasım 1963. “Tarhan ‘Şehri Kirletenler Bana Oy vermesin’ Diyor” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 5 Kasım 1963. “Haşim İşcan’ın Yüzündeki Çizgiler.” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 6 Kasım 1963. “Tarhan, ‘Ne Şan Ne de Koltuk Peşindeyim’ Dedi.” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 7 Kasım 1963. “Alican Dün Gümüşpala’nın Konuşmasına Cevap Verdi.” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 15 Kasım 1963. “Eroğan’ın Beyannamesi” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1963. “Eroğan’a İtiraz” s.7.
- Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 1963. “Nuri Eroğan “Hizmet Devri Başlıyor” Dedi.” s.1.
- Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1963. “CHP’nin Eroğan’a Yaptığı İtirazı, Seçim Kurulu Reddetti.” s.1.
- Ortaylı, İ. (1985) Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği. İstanbul: Hil Yayınevi.
- Resmî Gazete, 14 Nisan 1930.
- Resmî Gazete, 17 Haziran 1949.

- Resmî Gazete, 18 Mart 1954.
- Resmî Gazete, 30 Mayıs 1961.
- Resmî Gazete, 4 Eylül 1963.
- Resmî Gazete, 27 Temmuz 1963.
- Resmî Gazete, 13 Aralık 1963.
- Son Havadis Gazetesi, 10 Ekim 1963. “*Halk, Ümidini A. P’ye Bağladı.*” s.1-s.5.
- Son Havadis Gazetesi, 19 Ekim 1963. “*Belediye Reislîği İçin Adaylık Müddeti Bitti*” s.1-s.5.
- Son Havadis Gazetesi, 1 Kasım 1963. “*İşte Haşim İşcan! Koyu Partizanın Ta Kendisi*” s.3.
- Son Havadis Gazetesi, 11 Kasım 1963. “*Y.T.P’nin Adayı*” s.2.
- Son Havadis Gazetesi, 28 Kasım 1963. “*Burhan Apaydın, YTP’den Ayrılıyor*” s.1.
- Tercüman Gazetesi, 20 Ekim 1963. “*Eroğan ‘Tarafsız Adayları C.H.P İcat Ediyor’ Dedi*” s.7.
- Tercüman Gazetesi, 22 Ekim 1963. “*Şişli İlçe Seçim Kurulu Başkanlığı’ndan*” (İlan) s.5.
- Tercüman Gazetesi, 11 Ekim 1963. “*Diğer Parti Adayları.*” s.5.
- Tercüman Gazetesi, 14 Ekim 1963. “*Partiler Bütün Yurtta Adaylarını Tespit Etti.*” s.1.
- Tercüman Gazetesi, 16 Ekim 1963. “*İstanbul’a Tarafsız Belediye Başkanı İsteniyor*” s.1-s.5.
- Tercüman Gazetesi, 13 Kasım 1963. “*Bir İddia*” s.7.
- Tercüman Gazetesi, 15 Kasım 1963. “*A.P Toplantısı*” s.5.
- Tercüman Gazetesi, 16 Kasım 1963. “*A.P’liler Dün İstanbul’da Toplandı.*” s.7.
- Tercüman Gazetesi, 11 Aralık 1963. “*İşcan, ‘Mazbatayı Elime Alana Kadar Çok Terledim’ Dedi*” s.1-s.7.
- Turan, A.E. (2008). Türkiye’de Yerel Seçimler. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turgut, H. (1992). Demirel’in Dünyası. İstanbul: ABC Ajansı Yayınları.
- Türkiye İşçi Partisi Radyo Konuşmaları-Yurt Sorunları ve Çözüm Yolu. (1964). Türkiye İşçi Partisi Ankara İli Araştırma ve Yayın Bürosu Yayınları: 2. Ankara: Kardeş Yayınları.
- Ünsal, A. (2019). Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Üste, R.B. (2006). Tek Partili Dönemde Yerel Seçimler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2013). Demokrat Parti Döneminde İstanbul’un Siyasi ve Sosyal Yapısı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yurdakul, D. Erdinç, C. (2012). Adalet Savaşçısı-Menderes’in Avukatı Burhan Apaydın’ın Anıları, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Çalışma Beyanı:** Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkiler bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.
- Destek ve Teşekkür:** Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
- Etik Kurul Kararı:** Bu araştırma, Etik Kurul Kararı Gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.